

XVIII. Lelkiségtörténeti Konferencia
Kert és lelkiség a régi Magyarországon
2025. április 25–26.

PROGRAM

9.30 Megnyitó

Szelestei N. László

HUN-REN PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport alapítója

1. szekció

elnök: Hubert Gabriella

9.45–10.05

Papp Ágnes

„O quales flores habet Paradisus” – A Kájoni-kódex egy motettájának nyomában

10.05–10.25

Kővári Réka

Baranyi Pál Lelki paradicsomának kissofficiumai

10.25–10.45

Kovács Eszter

A természet szépsége és a Teremtő dicsérete a 18. századi biblikus cseh nyelvű versekben, énekekben

10.45–11.15

vita, kávé, szünet

2. szekció

elnök: Iancu Laura

11.15–11.35

Hernády Judit

A kert és a természeti világ képi elemei a magyar nyelvű 17. századi szerelmi és vallási-elmélkedő költészetben

11.35–11.55

Balázs-Hajdu Péter

Játék a kastélykertben – Szemléleti-poétikai változások Kobáry István életművében

11.55–12.15

Laczházi Gyula

Virágmetaforika Zrínyi Miklós Elégiájában és a 17. századi magyar halotti költészetben

12.15–12.25

vita

12.25 – 13.30

ebéd

3. szekció

elnök: Báthory Orsolya

13.30–13.50

Bogár Judit

Lelki virágokkert – Kertek, virágok, természeti képek a 17. századi katolikus imádságoskönyv-irodalomban

13.50–14.10

Bajáki Rita

A pozsonyi kert lelkisége

14.10–14.30

Ecsedy Anna – G. Etényi Nóra

Szakerális, spirituális és politikai szimbólumok Lippay György pozsonyi érseki kertjében

14.30–14.50

vita, kávé, szünet

4. szekció

elnök: Bogár Judit

14.50–15.10

Kónya Franciska

Csapó József orvosdoktor Új füves és virágos magyar kertje

15.10–15.30

Garadnai Erika

Az áttérés szőlőskertjében – Bátorkeszi Szegi János Szőlő gerezdje

15.30–15.50

Szelestei N. László

Jelképek (fák és erdő) a 18. századi lelkiségi irodalomban

15.50 – 16.10

vita, kávé, szünet

5. szekció

elnök: Maczák Ibolya

16.10–16.30

Masir Bence

Kerti szentelmények a régi Magyarországon

16.30–16.50

Iancu Laura

Kert és határ, istenélmény és kísértés a vallásos folklórban

16.50–17.10

Szádoczki Vera

Egzotikus növények ismerete a 18. századi Magyarországon

16.50 – 17.00

vita, kávé, napvég

SZOMBAT

6. szekció

elnök: Szádoczki Vera

10.00–10.20

Száraz Orsolya

Virágokat szedő mennyei kertész

10.20–10.40

Székely Gábor

*„Ime’ a’ gyümölcsös-kert ajtai bé-zárva vannak” – Az ártatlan Zsuzsanna és a Mária-tisztelet védelme
Telek József Daniel törvény-széke című prédikációjában*

10.40–11.00

Maczák Ibolya

Hervadhatatlan ártatlanság Paradicsoma – Kertmetaforák Ernst Gröning Mária-prédikációjában

11.00–11.30

vita, kávé, szünet

7. szekció

elnök: Szelestei N. László

11.30–11.50

Majorossy Imre

*„Komm, o süßer Seelen-Schatz” – Vizualis Szentírás-parafrazisok és értelmezéseik Johannes Quirsfeld
Gartengesellschaft című művében*

11.50–12.10

Tornay Krisztina

Az Élő Víz forrásánál: a magyar klarissza misztika nyomában

12.10–12.30

Nagy Zsolt

*„Egy kis testi munka mindig üdítőleg hat a lélek munkálkodására” – avagy mit árulhat el a 16–19.
századi kolostorkertekről egy 20. századi forráscsoport?*

12.30 – 12.40

vita

12.40–12.50

Bajáki Rita

Zárszó

12.50 –

kávé, pogácsa, lezáró csevely

ÖSSZEFOGLALÓK

Bajáki Rita

(HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

A pozsonyi kert lelkiisége

Az előadás azt vizsgálja, hogy a Lippay János nevéhez köthető kiadványokban vajon tetten érhető-e a majorsági gazdálkodáson túl a transzcendentális iránti vágyakozás, mennyiben képezi le a földi paradicsom a mennyeit, hogyan lehet a (pozsonyi) kert az Isten dicsőségének hirdetője.

Balázs-Hajdu Péter

(PTE BTK Klasszikus Irodalomtörténeti és Összehasonlító Irodalomtudományi Tanszék)

Játék a kastélykertben – Szemléleti-poétikai változások Koháry István életművében

Koháry István *Vasban vert rabnak bús elmével, fáradva versekben vett sétálása* című költeménye egy imaginárius kert bejárását beszéli el. Szándékolt mondanivalója kivehetően e kert helyszíneinek s az ott zajló eseményeknek másodlagos értelmében rejlik. A szöveg utólagos szerkesztés nyomait őrzi, ennek oka a börtönének termését felölelő verseskötet lekerekítésében keresendő. Ugyanakkor annak a kompozíciós technikának, mely anagógikus jelentéstöbbletet képez a korai Koháry-ciklusokban, a tárgyalt versben már nincsen nyoma. Mindez arra enged következtetni, hogy amint az életműben a dekomponált Balassi-strófát felváltotta a négysarkú felező tizenkettes, úgy a szerző e retorikai találmányát is hátrahagyta, világosan körülhatárolva ezzel fogságának kezdeti, legkeservesebb szakaszának emlékeztétét.

Bogár Judit

(PPKE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet; Magyar Irodalomtudományi Tanszék)

Lelki virágoskert – Kertek, virágok, természeti képek a 17. századi katolikus imádságoskönyv-irodalomban

Az imádságok (és általában a lelkiiségi irodalom) gyakran használt toposzai, szimbólumai, metaforái a kert, a virágok, a hozzájuk kapcsolódó egyéb természeti elemek. Néhány imakönyvnek a címében is szerepel a kert (pl. *Lelki virágoskert*, *Liliomkertecske*), az imák szövegében pedig sokszor felbukkan a Paradicsom, különféle virágok (legtöbbször a rózsza és a liliom), fák, gyümölcsök, de káros növények is (tövis, konkoly, bojtortján). A kerthez kapcsolódnak a madarak, a víz, a kertészkedés képei. A jelképes értelmű kifejezések mellett a valódi kertek is megjelennek például az esőért vagy a termésért mondandó imádságok háttérében. Az előadás az említett képek előfordulását, típusait, funkcióját, jelentését vizsgálja a 17. századi katolikus imakönyvekben.

Ecsedy Anna – G. Etényi Nóra

(Iparművészeti Múzeum – Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Kora Újkori Történeti Tanszék)

Szagrális, spirituális és politikai szimbólumok Lippay György pozsonyi érseki kertjében

A Magyar Királyság ideiglenes fővárosában, Pozsonyban kialakított érseki kert Lippay György esztergomi érseksége (1642–1666) idején élte fénykorát. Az érseki kert politikai szimbólumként jelent meg már Csáky Pál grazi egyetemen 1655-ben megvédett tézislapján, mely az érseket az igazság oszlopaként jelenítette meg, a katolikus megújulást is képviselve. Lippay érsek nemcsak a kert kialakítására fordított kiemelt figyelmet, hanem a kert összetett funkciójának, szimbólumrendszerének, ismeretanyagának sokrétű megőrkítésére is. Az érsek testvére, a tudós Lippay János 1664-ben és 1667-ben három kötetben kiadott virágos-, veteményes és gyümölcsös kertleírása mellett több metszet mutatta be a kert egészét, természettudományos újdonságait, történeti tradíciót és barokk szakralitást összegző különlegességeit. Az előadás az összetett reprezentáció korabeli jelentésrétegeit vizsgálja.

Garadnai Erika

(Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár)

Az áttérés szőlőskertjében – Bátorkeszi Szegi János Szőlő gerezdje

Az előadás Bátorkeszi Szegi János: *Szőlő gerezd, az melly le szakasztatott az Kristus lelki szőlős kertében, ki az pápista igaz catholica ekklesia. Ezen szőlő gerezd szemeibül csepegnek ki aztöbbi[!] között azok az igaz okok, mellyeknek meg csalhatatlan erős igazságoknak tekintetekre nézve változtatta meg elébbeni örök halált szegény lelkének szerző mérges calvinusi vallását Batorkeszi Szegi Lajos János* (1675, Bécs, RMNY 4000) címmel megjelent nyomtatványt vizsgálja. Bátorkeszi református vallású, Leidenben tanult prédikátorból vált katolikus pappá, s ebben az iratban áttérésének és vallásváltoztatásának okairól, valamint a katolikus egyház igazságáról értekezik. Mint címéből kitetszik központi metaforája: a Krisztus lelki szőlőskertjében fakadó egyház mint igaz szőlőtő s az ott leszakajtható igaz tanítás. Ennek megfelelően a szőlőszemek képében tárja az olvasók elé a katolikus tanokat. Előadásomban a szövegben megjelenő metaforikus képeket, a vallásváltoztatás aktusát biblikus metaforikus alakzatokkal leíró szerzői eljárást elemzem.

Hernády Judit

(HUN-REN BTK Irodalomtudományi Intézet, DigiPhil)

A kert és a természeti világ képi elemei a magyar nyelvű 17. századi szerelmi és vallási-elmélkedő költészetben

„Nincs oly vad goromba ember, ki Istent nem látná a teremtettt-állatok tükörében, mivel a mennyei és földi állatok nem egyebek szép rendel egybe-szerkesztetett garádicsoknál, mellyeken a nagy Isten ismételten juthat az értelmes emberek okossága” – írta Pázmány Péter. Sorai jól érzékeltetik, hogy a barokk idején még érvényesült a középkori természetszemlélet hatása, az analógiák keresése és a szimbólumok használata. Az embert körülvevő természeti világ egyes képi elemei a kognitív metaforaelmélet értelmében vett konceptualizálás legfontosabb forrástartományát jelentették, legyen szó szerelmi vagy vallási tematikájú alkotásokról. Előadásom e képi összetevők megjelenési módjait, illetve funkcióját vizsgálja meg válogatott példák alapján, áttekintést adva a természeti képek szerelmi és elmélkedő (vagy moráldidaktikus) jellegű lírai és epikus művekben előforduló rokon vonásairól, illetve eltéréseiről.

Iancu Laura

(HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet)

Kert és határ, istenélmény és kísértés a vallásos folklórban

A természet közegeiben élő földműves közösségek a természetben megfigyelt törvényszerűségek mintájára alkotják meg istenképüket, a létezés és az emberi élet törvényszerűségeire vonatkozó tudásukat, az intuíció, a hitbéli megismerés stb. eszközei révén. A népi vallásosságban a transzcendencia immanens valóság, bizonyos álmok, csodák, próbatételek, de az univerzum és a természet működése (önmagában) is istenélmények forrásai. A vallásos élményekről szóló elbeszélésében tisztán kirajzolódik az, hogy Isten és a démonok „megjelenése”, megtapasztalása a fizikai világban (a természetben) is markánsan elválik egymástól. Isten (és a szentek) kertben, ligetben (ún. kultúrtájban), a démonok a senkiföldjén, a domborzati formák közötti átmenetiségben, a határokon (a „natura”-ban/vadságban) lépnek kapcsolatba az emberrel. Ebben a vallási kultúrában korábbi tradíciók képzetei, elemei, az archaikus imák, az ikonográfia stb. képi világa is tükröződik.

Kónya Franciska

(MTA KIK Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye)

Csapó József orvosdoktor Új füves és virágos magyar kertje

A herbáriumok 16–17. századi hősikora után fél évszázaddal, 1775-ben jelent meg Csapó József füveskönyve. Debrecen város orvosdoktora az olvasónak címzett előszóban Isten gondviselésének nevezi, hogy a különböző betegségekre gyógynövényeket találhatunk a közvetlen környezetünkben: „a füvek az egészséges testnek táplálására is szolgálnak, avagy nem tetszik-e ki ezekből az Istennek jósága. Az emberekben méltán uralkodó ezerféle nyavalyák a füvek és virágok által meggyógyíthatóknak, ehoh az irgalmasság.”

Előadásomban e könyv két kiadásában (1775, 1792) a magyarországi vonatkozásokat vizsgálom. Csapó ugyanis az egyes növények leírását számos személyes megjegyzéssel egészíti ki: az általa

ismert lelőhelyektől kezdve a kipróbált receptekig, illetve ellenjavallatokig. A hétköznapi életre, a néphitre és népi gyógyászatra vonatkozó adatai szintén érdekesek számunkra.

Kovács Eszter

(Magyar Nemzeti Múzeum Közgyűjteményi Központ Országos Széchényi Könyvtár)

A természet szépsége és a Teremtő dicsérete a 18. századi biblikus cseh nyelvű versekben, énekekben

A 17. században a cseh hatásra kialakuló szlovák vallásos líra szívesen használ természeti képeket, jelképeket, de alig találunk olyan verset, amely kifejezetten a természet szépségét dicséri, vagy kertben végzett munka örömről szólna. A 18. század első felétől a békeidőszak az énekirodalomban is érezteti hatását, a háborús szenvedések helyett egyre inkább előtérbe kerülnek a hétköznapi élet örömei és bánatai. Az énekeskönyvekben, kalendáriumokban, de gyakran önálló nyomtatványokban is találhatunk verseket, amelyek a kerti munka szépségét, és a föld termését dicsérik, mint Isten ajándékát. Előadásom ezekről az énekekről, versekről nyújt áttekintést, bemutatva műfaji és tematikai változásait, illetve irodalomtörténeti és néprajzi értékeit is.

Kővári Réka

HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Népzene- és Néptáncutató Osztály és Archivum

Baranyi Pál Lelki paradicsomának kisofficiumai

A 17. századi kisofficiumok (a zsoltosma órás versei) fordításban már ugyanazon század magyar imádságos és énekes gyűjteményeiben is megtalálhatók. A *Régi Magyar Költők Tára XVII. század* katolikus egyházi énekeit közreadó köteteiben különböző forrásokban találkozunk velük. E forrásokban olvasható kisofficiumok későbbi megjelenései között szerepel Baranyi Pál *Lelki paradicsom* c. gyűjteménye. A kritikai szövegkiadás-sorozat készülő utolsó előtti kötetében Baranyi 1700-ban megjelent könyvének fennmaradó énekei is helyt kapnak, s ezek között is van néhány órás ének. Előadásunkban a Baranyi-gyűjtemény kisofficiumait vizsgáljuk és eredünk dallamai nyomába.

Laczházi Gyula

(Eötvös Loránd Tudományegyetem BTK Régi Magyar Irodalom Tanszék)

Virágmetaforika Zrínyi Miklós Elégiájában és a 17. századi magyar halotti költészetben

A kora újkori funerációs költészet gyakran visszatérő toposza az elhunyt virágként való megjelenítése; erre a 17. századi magyar halotti költészetben is találunk példákat. Előadásomban Zrínyi Miklós Elégiáját veszem szemügyre a virág- és a kertmetaforika szempontjából. Egyrészt más, magyar példákkal hasonlítom össze, rámutatva a toposz főbb jellemzőire, másrészt a kontextusból kiindulva az *Elégia* eddigiektől némiképp eltérő értelmezési lehetőségét szeretném vázolni. Az utóbbi időben megjelent értelmezések ugyanis rendre a hit megrendülésének manifesztálódásaként értelmezik a verset; ezzel szemben a kert-toposzban rejlő vigasztaló potenciált szeretném látható tenni.

Maczák Ibolya

(HUN-REN-PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

Hervadhatatlan ártatlanság Paradicsoma – Kertmetaforák Ernst Gröning Mária-prédikációjában

1691-ben jelent meg Ernst Gröning szepesolaszi premontrai pap *Granat-Äpfel Marianischer Zübr* című műve, amely a szakirodalom megállapítása szerint az ellenreformáció korának egyetlen nagyobb szabású, német nyelvű katolikus prédikációgyűjteménye. A gótbetűs kiadványban tizenöt Mária-ünnepre vonatkozóan három-három beszéd, összesen tehát negyvenöt prédikáció olvasható. Ennek már csak azért is különös jelentősége van, mert ily módon ez a 17. század egyetlen magyarországi Mária-beszédek tartalmazó gyűjteménye. Előadásomban egy különleges beszédet, az egyik Immaculata-prédikációt elemzek – a korabeli, Szűz Máriára alkalmazott kertmetaforák tükrében.

Majorossy Imre

(Magyarságkutató Intézet)

„Komm, o süßer Seelen-Schatz” – Vizuális Szentírás-parafrázisok és értelmezéseik Johannes Quirsfeld Gartengesellschaft című művében

Johannes Quirsfeld tizenhetedik századi drezdai lutheránus teológus imádsággyűjteményének a pécsi Klimó-könyvtárban föllelhető, 1738-ban, Frankfurtban megjelent példánya – eltérően több, másik példánytól – minden egyes imádságsza-kaszt olyan allegorikus, egy-egy kerti jelenetet ábrázoló rézmetszettel vezet be, amelyeket mindannyiszor verses magyarázat kísér, így egyfajta emblémaként értelmezhető. A kötet tíz összejövételre (Zusammenkünfte), azon belül pedig mindannyiszor öt-öt beszélgetésre (Gespräche) tagolódik, amelyek a hívő lélek és Krisztus között zajlanak le.

A javasolt előadás nem a páros rímű, de folyamatosan szedett verses beszélgetéseket, hanem az egyes rézmetszetek magyarázatát (Erklärung des Kupfer-Blates) kívánja bemutatni. Az általában két-három szereplőt fölvonultató, Krisztust többé-kevésbé hagyományos ikonográfiai jegyekkel megjelenítő, az emberi lelket pedig többnyire nőalakként ábrázoló, félreérthetetlenül egy-egy szentírási jelenetre utaló metszetekhez fűzött rövid versek többnyire személyes és bensőséges vallásos áhítatot jelenítenek meg, amelyekben az irgalmasságot gyakoroló Krisztus a lélek segítségére siet. Az előadás azt célozza, hogy rámutasson az egyes költemények és rézmetszetek közös pontjára, amelyek annál is figyelemreméltóbbak, mert szinte mindegyikük egy-egy közismert újszövetségi jelenet ikonográfiájára emlékeztetnek: nem a jeleneteket ábrázolják, hanem a kötet lelkeségi céljához illeszkedően az ismert jeleneteket aktualizálják.

Masir Bence

(ELTE USUARIUM Liturgikus Kutatócsoport)

Kerti szentelmények a régi Magyarországon

Ahhoz, hogy megértsük a régi Magyarországot, így a korabeli lelki írók és szónokok alapvető viszonyát a kertekhez és növényekhez, meg kell ismerkednünk a rendszerrel, amely a legemlékezetesebben ritualizálta, kontextualizálta és többletjelentéssel látta el a kozmoszt: a római katolikus egyház liturgikus évkörével. A szekularizált és individualizált korban élő olvasó sokat nyerhet annak a közös alapnak a megismerésével, amivel egy időben az egész európai kultúrkör

rendelkezett a püspököktől a laikus híveken át egészen a protestáns kritikusokig. A középkori vagy korai modern embernek ugyanis a számunkra közönséges tárgyaknak is sajátos jelentést adott a templomi szolgálat: a fű nem csak fű volt, mert Szent István-napon szénát szenteltek beteg állataik számára; a virág mindig Máriára emlékeztette azokat, akik Nagyboldogasszony-napon csokrokat vittek a templomba megáldani. A termőföldeket a keresztjáró, könyörgő és búzaszentelő körmenetek tették szentelt földdé, Sixtus napján a szőlőt és a babot emelte fel szent jelei közé a liturgia. Viszonyuk az időjáráshoz is tevékeny és szerves volt: a kártevők távolmaradásáért, esőért vagy vihar ellen is imádkoztak. Krisztus halálára és feltámadására az olajág vagy barka emlékeztette őket. A pannonhalmi bencések egy-egy gyógyhatású növénynek külön áldásokat tartottak fenn. A népi paraliturgia többek között a Luca-búza vagy a Katalin-ág évenként visszatérő gyakorlatával gazdagította a növények jelentésspektrumát. A kert és a növények ilyen, vallásos-metafizikus többletjelentése befolyásolja az irodalomban, prédikációkban és a népi gondolkodásban elfoglalt helyüket is. Előadásom az évkör általánosan előforduló és regionális, kerttel és termeléssel kapcsolatos szentelményeit mutatja be, kiemelve az áldások szövegeinek főbb motívumait (apotropaikus, tipologikus, exorcizáló, stb.) és azokat a látványos, szemléletes motívumokat, amelyek bizonyíthatóan hatással voltak a magyar irodalmi és lelkiségi gondolatra. Összefoglaló: A kert fogalmi gazdagságának egyik oka az azt körülvevő áldások, szentelések és exorcizmusok – a kereszténység kozmikus drámája növényi szinten is tetten érhető. Előadásom összefoglalja a régi Magyarország főbb, természetével kapcsolatos katolikus szertartásait, megvilágítva a kert vagy egy-egy növény jelentősége mögött húzódó lelki hátteret.

Nagy Zsolt

(HUN-REN BTK Néprajztudományi Intézet Társadalomnéprajzi Osztály)

„Egy kis testi munka mindig üdítőleg hat a lélek munkálkodására” – avagy mit árulhat el a 16–19. századi kolostorkertekről egy 20. századi forráscsoport?

2001-ben, a marosvásárhelyi minorita rendház és barokk templom kriptájából – tekintélyes könyvanyag mellett – került elő az az 1927–1941 között vezetett Historia Domus és két, 1937–1943 között írott noviciátusi napló, amelyek rálátást engednek arra, hogy hogyan szervezték meg az életet a helyi szerzetesi közösség tagjai, s ebben milyen szerep jutott a kertészkedésnek, a kolostorkerteknek, illetve a növényeknek.

Az említett kéziratok nemcsak a termesztett növények körét dokumentálták. Általuk válik rekonstruálhatóvá a közösségen belüli munkamegosztás, a szakmai kapcsolatháló, de még az alkalmazott szakismeretek forrása is, ugyanakkor kivételes rálátást enged arra, hogy miként működhetettek a korábbi hasonló kolostorkertek a 16–19. századi Magyarországon, illetve miként viszonyultak a kertészkedő szerzetesek a kerti munkákhoz, a kerthez, a növényekhez. Az előadás e kérdésköröket és e kéziratokat mint dokumentumértékű forrásokat kívánja röviden körbejárni, bemutatni.

Papp Ágnes

(HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztály)

„O quales flores habet Paradisus” – A Kájoni-kódex egy motettájának nyomában

A Kájoni-kódex (Csíksomlyó, Mikháza, Gyergyószárhegy, 1671 előtt) három olyan motettájánál, amelyeket Kájoni János két helyen – a kódexen kívül másik orgonatabulatúrás kéziratában, a *Sacri Concentus* címűben is – lejegyzett, a ferences szerzetes kompozíciós munkáját sejtettük korábban. Az első (*O anima mea suspira*) előtt a kódexben ugyanis Kájoni neve áll, és ennek zenei formája

éppúgy, mint a két rákövetkező (*Ecce panis angelorum, O quales flores*) nagyvonalú átszerkesztésen esett át, ami a két kéziratban olvasható kétféle lejegyzés összehasonlítása során mutatkozik meg. A motetták latin szövege csak a *Sacri Conventus*-ban van az énekszólam alá írva.

A Kájoni-kódex közreadójaként magam sosem tekinthettem befejezettnek az orgonatabulatúrába másolt anonim művek beazonosítását. A biztos konkordancia megtalálásáig azonban hosszú út vezet, amelynek során közelebbi fogalmat alkothatunk közép-európai viszonylatban egyházi, vokális zeneművek átadás-átvételének és újrafelhasználásának módozatairól a 17. században.

Az *O quales flores* [...] kezdetű motetta szerzőjének sikeres meghatározása adja az előadás apropóját. Másik témája a motettaszöveg forrásainak bemutatása. A paradicsomi virágoskertet idéző kezdőszavak kifejezetten ferences eredetre és használatra utalnak, hiszen Szent Didák ferences szent 1588-as vitájából és zsoltosmájából származnak.

Szádoczki Vera

(HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport)

Egzotikus növények ismerete a 18. századi Magyarországon

A jezsuita rend életében kezdetektől fogva fontos szerepet játszott az evangélium hirdetésének, a hittérítésnek, a misszióknak a gondolata. Ennélfogva az Újvilág felfedezése után nem sokkal a tengerentúlon is megjelentek Jézus Társaságának képviselői. A jezsuiták egyik leghatékonyabb módszere az inkulturáció volt, azaz együtt éltek az indiánokkal, megtanulták nyelvüket, megismerték hitvilágukat, az őket körülvevő környezetet. E környezetnek sok olyan eleme volt, mely az európaiak számára teljesen ismeretlennek számított, például a növényvilág.

A 18. században az Osztrák Rendtartományból több magyar származású rendtag is részt vett a missziókban, akik tapasztalataikat több esetben lejegyezték, sokszor beszámolva a növényekről is. Különböző fák, gyümölcsök, termések bukkannak fel emlékiratokban (pl. Franciscus Eder, *Descriptio provincia Moxitarum in Regno Peruano*), levelekben (pl. Makó Pálnál) és közvetett információkon keresztül versekben is (a győri repetensek művei). Az előadás sorra vesz egy csokornyit abból, milyen növényeket ismertek és ismertettek meg Magyarországon a hazatért rendtagok; hogy használták-e azokat, amelyek őshazájukban bizonyos szempontból a térítés eszközei voltak.

Száraz Orsolya

(Debreceni Egyetem Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézet)

Virágokat szedő mennyei kertész

1744 húsvétján Csatári Nagy János József és Salbeck Zsófia két gyermeke himlőben elhunyt. Mindkét fiú a kolozsvári jezsuitáknál tanult. Apjuk királyi tanácsosként az erdélyi katolicizmus elkötelezett támogatója volt. Politikai és társadalmi szerepének köszönhetően és annak megfelelően a gyermekek temetésén jezsuita páterek mondtak beszédeket. A kert- és virágmetaforákra építő magyar (Mennyei kertész [...]) és a latin (*Cinere preciosi* [...]) halotti beszéd 1744-ben nyomtatásban is megjelent. Az előadás középpontjában ez a két szöveg áll majd.

Szelestei N. László

(HUN-REN–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiségi Kutatócsoport)

Jelképek (fák és erdő) a 18. századi lelkiségi irodalomban

Az irodalomban a növényeknek, köztük a fának is, jelentős szerep jutott. Előadásom központjában egy prédikációról (Evermodus Brauner Der aus einem wüsten Land [...] gepflanzte [...] Lust-Garten, Kassa, 1754) és a jezsuiták erdő-költészetéről lesz szó. Az utóbbi esetben vizsgálatom tárgyát képezi az is, hogy e költészet formai és tartalmi elemeinek jelenléte hogyan kapcsolta össze az ún. vallásos és világi költészetet.

Székely Gábor

(Kulturális és Innovációs Minisztérium, Közgyűjteményi Főosztály)

„Ime’ a’ gyümölcös-kert ajtai bé-zárva vannak” – Az ártatlan Zsuzsanna és a Mária-tisztelet védelme Telek József Daniel törvény-széke című prédikációjában

Zsuzsanna és a vének deuterokanonikus története nagy népszerűségnek örvendett a barokk korban, irodalmi és képzőművészeti alkotások egyaránt gyakran feldolgozták a témát. A termékeny egyházi író, Telek József ferences szerzetes is felhasználta, aki a kecskeméti plébánia adminisztrátoraként volt az 1760-as években a Kisasszony napi búcsú szónoka, amiről a *Daniel törvény-széke* címmel (Pest, 1769) nyomtatásban is megjelent szentbeszéde tanúskodik. A cím a bibliai Zsuzsanna történetére utal, párhuzamot vonva az ártatlanul megvádolt Zsuzsanna és a protestánsok által megtámadott Mária között. A polemikus prédikációban Telek az ószövetségi elbeszélést kibontva, a Zsuzsanna védelmére kelő Dániel szerepébe helyezkedve pontról-pontra kifejti a Mária-tisztelet létjogosultsága mellett szóló érveket. Ezáltal nem csupán saját híveinek hitbéli megerősítése volt a célja, hanem a katolikus tanítás védelmében a protestánsokkal való vita. A példázatként felhasznált bibliai alapszövegben a kert fontos szerepet kap, amit Telek is közvetít hallgatósága felé. Zsuzsanna számára eredetileg a felfrissülés helyszíne volt, ami váratlanul a kísértés, illetve a fenyegetettség terévé vált, de végül Dániel is innen találja meg az ártatlanság bizonyítékát.

Tornay Krisztina

(Sapientia Szerzetesi Hittudományi Főiskola)

Az Élő Víz forrásánál: a magyar klarissza misztika nyomában

Ez az Élő Víz adott életet azoknak a virágoknak, amelyek a klarisszákat körülvevették: a meditativén születő apácamunkák viruló kertjeinek. 1902-ben a pozsonyi klarisszák egykori sekrestyéjének bontása előtt Gróh István akvarell-másolatot készített két ottani freskóról. Az eredetük pusztulása után e két emlék ad hírt a magyar klarisszák spiritualitásának egy nehezen megközelíthető területéről: a belső imádság útjáról, ennek élményeiről. A freskók egyikén a szenvedés eszközeit hordozó, feltámadt Jézust látjuk, aki egy edényben vizet nyújt a mellette térdelő, imádkozó apácának. A szerzetesnő jól azonosíthatóan Avilai Szent Teréz. A másik freskón egy muzsikáló angyal zenéjére figyelő, extázisba merült Assisi Szent Ferencet látjuk. A képek szokatlan ikonográfiája, párosítása, rejtett helyzete figyelmet érdemel. A saját rendi gyökereikből élő klarisszák Szent Ferenc misztikus öröksége mellett természetesen, nyitottan, tanulékonyan fordulhatnak a kármelitáktól, egy másik koldulórendtől eredő lelkiségi irány felé. Ismerősnek, sajátuknak érezhették, s e kapcsolódásnak más jeleit is kutathatjuk. Szent Teréz tisztelete megnyilvánul

pl. oltárának felállításában a budai klarisszák templomában, s mind a pesti, mint a budai közösség a kórusban, napi imádságaik legfontosabb közös szakrális terében tartottak egy-egy Avilai Szent Terézt ábrázoló képet. Alakja bizonyos értelemben meg/és felerősíthette - hogy a kezdeti képnél maradjunk: eleven vízzel éltette - azt a sajátos középkori eredetű női misztikus hagyományt, amelyet Magyarországon - a több más női szerzet örökségét is beolvasztva - a klarisszák vittek tovább.